

Individualitet, etterligning og skaperglede

De tre første årene - en antroposofisk betraktning

av Arve Mathisen

Trykket i Barnets verden - Steinerpedagogikk i førskolealderen, Vidarforlaget 1994

Når barnet er kommet til verden, og mor og far ser på den nyankomne for første gang, kan det oppstå en underlig, fremmedartet følelse. - Hvem er du? - Det lille barnets ansikt bærer preg av en ukjent verden, noe urgammelt og fjernt taler gjennom mimikk og bevegelser. Rynkene rundt øynene, nesen, den lille munnen og barnets hud vitner om at det kommer fra en annen tilværelse. Den varme, mørke og tyngdeløse fostertiden er kommet til ende. Nå er veslejenta født, hodet er for første gang vendt oppover, hun har pustet inn den brennende luften og skreket ved sin tilsynekomst i jordens lys og tyngde.

Dagene går. Barnet sover, og mens det er langt borte i sin drømmeverden, kan vi se skygger av minespill fare over ansiktet. Øynene beveger seg under lokkene og antydende følelser kruser munn og kinn. Barnet er opptatt. Drømmer hun? Eller er det tanker som kretser rundt i hennes lille hjerne? - På et blunk er poesien borte og en rød bølge skyller over hele kroppen i det veslejenta skriker og vil ha mat. Her er de voksne tilskuere og tjenere. For mor kommer straks og gir hva jenta forlanger. Det går ikke lang tid før barnet smiler. Ved omtrent to måneders alder smiler de fleste barn ved synet av sin mors eller fars ansikt. Barn over hele verden begynner å smile nå, også blindfødte. Et bredt og fornøyd smil kan bre seg over ansiktet på et blindt barn når det berører en gjenstand eller hører en kjent stemme.

At barnet gråter når det blir født er ikke annet enn rimelig, men at det ganske snart bryter ut i et smil når det sanser sine omgivelser, ja det er en mektig gåte. Og i denne gåten ligger kanskje nøkkelen til en forståelse av det lille barnets vesen. På tross av alle vanskeligheter som kan ligge foran et nyfødt menneskebarn, utstråler de fleste en umiskjennelig glede over å være til. Gleden uttrykkes i den aktivitetslyst og den livsbegjærlighet som det lille barnet snart viser. Og nettopp det at barnet engasjerer seg i sine første gjøremål ut fra glede og ikke fra instinktiv tvang, peker på at frihetens ansats er tilstede hos oss mennesker helt fra begynnelsen. For kun det vi gjør med glede eller ut fra egen overbevisning kan være en fri handling. Det lille barnet har naturligvis ikke ervervet seg noen personlig frihet, men vi skal senere se nærmere på hvordan bevegelseslysten og lekegledden legger grunnen for en individuell utvikling. Og en ting er i hvert fall sikkert, det nyfødte barnet lar seg overhode ikke påvirke av hva de voksne vil med det. Minstemann er som en konge på sin trone og regjerer en lang stund med uinnskrenket makt i sitt kongerike. Foreldrene kan kun legge forholdene til rette så godt som mulig.

Blant dyrene hersker en annen lovmessighet. Det nyfødte fyllet reiser seg straks på sine lange og ustøe ben. Dyret vet hva det skal og behøver ingen årelang barndom eller ungdomstid. Mennesket derimot ligger og venter. Hva venter barnet på? - Det nyankomne menneskebarnet tilbringer måneder i avvekslende søvn, spising og tillitsfull iakttagelse av alt som skjer i dets nærvær. Ser vi bort fra de biologisk livsnødvendige egenskapene, så er det bemerkelsesverdig at barnet til og med glemmer de få instinktive ferdigheter som var tilstede rett etter fødselen. Et nyfødt barn antyder muligheten til å kunne stå, krype og gå de par første månedene, men alle disse refleksene forsvinner igjen i løpet av femte måned. Og mens barnet bygger ned sine medfødte evner, ligger det og smiler til menneskenes vennlige ansikter og til ranglens pussige lyd.

Individualitet, arv og miljø

Ønsker man å besvare spørsmålet: Hva er et barn? - kan man vise til veldokumenterte forskningsresultater som peker på både arveanleggets og den sosiale omgivelsens betydning. En antroposofisk forståelse av mennesket anerkjenner fullt ut oppvekstforholdenes avgjørende verdi og den genetiske arvekodens innflytelse, men ønsker å utvide problematikken med et helt annet aspekt: Hvem er barnet? - Her kan svaret ikke bli allment og det kan heller ikke gis på forhånd. Barnet selv må vise hvem det er. Foreldrene kan bare ane hvem de har fått til omsorg og forvaring. Implisitt i dette siste spørsmålet ligger anerkjennelsen av at mennesket har en individualitet, og at denne individualiteten er virksom i barnet. Slik er barnets utvikling ikke bare å forstå som et samspill mellom arv og miljø, men som individualitetens realisering i sitt miljø og gjennom sine foreldres arvestoff. All oppdragelse og pedagogikk vil preges av den voksnes holdning til denne problematikken. Er barnet et tomt kar som skal fylles, eller innebærer oppveksttiden en mulig frigjøring av det som allerede fra begynnelsen bodde i barnet.

Det lar seg ikke gjøre å føre noe direkte bevis for individualitetens tilstedeværelse i mennesket. Steinerpedagogikken hviler likevel på denne forutsetningen. Menneske-jegets natur åpenbarer seg ikke på en slik måte at det direkte kan veies eller måles. Og vi kommer først på spor av dette gåtefulle, individuelle hos oss selv og våre medmennesker ved å iakttas selve livets gang. Individualiteten viser seg som et "kroppsspråk" der de ulike livsfasenes hendelser kan tolkes som betydningsfulle geberder. Fosterutviklingen og barndommen innebærer et fortettet og dramatisk hendelsesforløp. Denne artikkelen forsøker å gi uttrykk for en forskende holdning som gleder seg over paradokser og gårer i barnenaturen. Med et kunstnerisk blikk kan man betrakte barndommen i et annet perspektiv. Men det som iakttas slik kan ikke så lett uttrykkes med ord. Bevisst sitter man kanskje bare igjen med en undring, en fornemmelse av noe stort. Rudolf Steiner hevdet at nettopp denne dype respekt for barnets natur er den viktigste forutsetningen for en oppdrager.

Befruktning og graviditet

Som barn ble jeg fortalt at mor hadde fått et frø av far, og så ble det barn i magen. Jeg så for meg frøene liggende i kasser på sykehuset. Og jeg husker at jeg som liten gutt grublet på hvorfor de ikke kunne sortere frøene slik at gutter og jenter kom hver for seg. Men så enkelt er det heldigvis ikke. Eggcellene er kroppens største, de blir laget allerede mens kvinnen er i sin mors liv. Deretter ligger de og venter på en av de rundt 400 eggløsninger den voksne kvinnen vil få. Eggcellen er rund som en klode og inneholder uvanlig mye væske i forhold til cellekjernen. Med sædcellene er det helt annerledes. De dannes ikke før puberteten, men når produksjonen først er i gang, pågår den resten av livet, millioner hver dag. Sædcellen er avlang, bevegelig og fortettet, en av kroppens minste celler. I møtet mellom disse totale kontrastene innleder mennesket sin legemlige utvikling. De fleste ser for seg hvordan den befruktede cellen nå deler seg og hvordan en bringebærliknende formasjon fester seg i livmorveggen etter noen dager. Alt dette virker lovmessig og logisk, biologiske hendelser som gjerne kunne utspille seg uten hjelp av noen individualitet. Men se på fosterutviklingens neste trekk! For hva skjer etter at den befruktede eggcellen har delt seg noen ganger innenfor rammen av sin runde form? - Jo, nå skapes det hulrom. Væskefylte hulrom. Først ett, så to og til slutt omslutes de begge av en tredje hvelving. Tre ørsmå vandråper lar det gryende menneskelivet oppstå før det går videre i sin differensiering. Hvilken funksjon har disse hulrommene? -

I naturen ser vi hvordan krystaller dannes der det er hulrom i fjellet. Hos plantene er blomsterkalken og i visse tilfeller også frøene delvis hulrom. I dyreriket og hos menneskene er kroppens organer formet som avsluttede, ofte sfæriske rom. Likeledes er hjernen innelukket i kraniets omsluttende benstruktur. Naturen behøver det lukkede rommet, isolasjonen og himmelhvelvingen, når den skal løfte seg ut over seg selv. Hulrommet blir et levende camera obscura der formkrefter utenfra kan utspille seg og skape noe nytt; krystallen, den nye plantekimen og organprosessen. Hele verden speiler seg i en vandråpe. Og likeledes er hulrommet menneske-tilblivelsens arena tidlig i fosterutviklingen.

Abstrakt sett kan vi si at menneskekimen begynte med å skape seg en periferi. I sentrum av denne

periferien konsentreres nå fosterutviklingen, men hele tiden kommer de nye innslagene fra periferien i selve fosteret. Nervesystemet og hjernen, tarmene og fordøyelsesorganene, armene og bena; alt sammen begynner som formasjoner i fosterets "hud" og føyes etterhvert inn i det indre. Den "drivkraft" som er tilstede i fosteret virker ikke innenfra og utover, men fra omkretsen og inn. Fosteret bygger seg ikke opp av adderende cellestrukturer, men felles så og si ut av en levende, voksende periferi.

Modning

Den første tiden går utviklingen svært raskt, og allerede 8 uker etter befruktningen har alle vesentlige organer funnet sin form: Fosteret ser nå ut som et lite menneske med øyne, ører, nese, munn, fingre og tær. Alt er der, men fosteret er kun ca. 3 cm langt og veier kanskje 7 gram. En kolossal kvalitativ og forvandlende utvikling har foregått på meget kort tid. Ja, det vesentligste skjedde sannsynligvis før kvinnen visste at hun var gravid. De resterende 30 ukene av graviditeten innebærer først og fremst vekst og modning. Fødes barnet før den 26. Uke, er sjansene små for at det kommer til å overleve. Hvorfor denne lange modningen? - Den er jo menneskets kjennemerke gjennom hele oppveksten. Utviklingen er mest intens mens fosteret nesten er uten vekt og volum. Det blivende menneskebarnet behøver en tilstand av total beskyttelse og minimal eksponering for å gjennomgå sine første og viktigste utviklingsfaser. I Steinerpedagogikken legger man vekt på at barnet også senere i bestemte perioder trenger spesiell omsorg og beskyttelse for å fullbyrde kritiske utviklingsmomenter. Det tar tid, ekstremt lang tid å bli voksen. Modningen er en viktig del av denne tiden. Både før og etter fødselen trenger barnet lange perioder hvor det ytre sett ikke oppstår nye ferdigheter. På samme måte som fosterets lange modning gjør barnet livsdyktig, legger modningsperiodene i barndommen grunnlaget for en utfoldelse av livsdyktighet senere i livet. Vi skal etterhvert se hvordan barnet lærer å gå, snakke og tenke på bakgrunn av slike forutgående modningsperioder. Etterligning og lek er modningens redskaper. En forhastet bedømmelse av barnetiden kan føre til at man ønsker en mer målrettet aktivitet hos barnet og vil bytte ut barnets lek med uttenkte læringsprogram. Men da frarøver man barnets individualitet denne tiden som er så vesentlig for en harmonisk utvikling. Det er gjennom modningen at barnet blir seg selv.

Sansenes dominans

Det nyfødte barnet har svært ulike ferdigheter innenfor kroppens forskjellige funksjonsområder. Bevegelsene er til å begynne med meget ubehjelpelige, mens sansene allerede fra første stund er klare til aktiv virksomhet. Kun timer etter fødselen kan barnet oppfatte og etterligne ansiktsuttrykket til en voksen. Et nyfødt barn reagerer på lyder, ja man har påvist at barnet til og med kjenner igjen de hørselsinntrykk det hadde i sin mors mage. Det er gjort forsøk med seks dager gamle barn som viser at de kjenner igjen sin mor og hennes stemme. Når man som et ledd i forsøket lot moren komme inn i rommet, men byttet ut hennes røst med et båndopptak fra en annen kvinne, viste barnet tydelig ubehag. En måned gamle barn kan skjelne mellom lydene "p" og "b". Smak og lukt er likeledes virksomme. Et nyfødt barn reagerer med et beroliget og smil-liknende ansiktsuttrykk til smaken av søt melk. En sur væske får det til å trekke sammen leppene og rynke nesen. Bitter smak resulterer i at barnet åpner munnen, stikker tungen ut og vender munnvikene nedover. Seks dager gammelt kan barnet skjelne lukten av sin mors melk fra andre kvinners. Og det reagerer tydelig på gode og mindre behagelige lukter. Sansingen dominerer fullstendig i forhold til andre egenskaper. Men så er det også gjennom sansene at menneskebarnet tilegner seg sine ferdigheter.

Øyekontakt

På tross av at et nyfødt barn altså kan oppfatte et ansiktsuttrykk, tar det en viss tid før synssansen utvikles til at barnet kan se helt klare konturer. Til å begynne med er den nyfødte meget nærsynt. Forskere har funnet ut at det er to motiver som først og fremst tildrar seg barnets oppmerksomhet. Det ene er ansiktsformen og det andre er en liten svart sirkel mot lys bakgrunn. Hva får barnet til å vise interesse for nettopp disse motivene? -

Det er bemerkelsesverdig at barna ser oss i øynene så snart de kan kontrollere sine øyebevegelser. For hvordan kan de vite at nettopp øynene oppfattes av oss voksne som "sjelens speil"? - Det svarte i pupillen er et interessant fenomen. Det er der fremfor noe annet sted at mennesker får kontakt med hverandre. Men tenker man etter hva som egentlig er synlig i pupillen, så er det jo ingen ting. Den er kun en svart ring, og vi ser i høyden speilbildet av oss selv opp-ned. Hva i barnet er det som søker denne kontakten? - Man skulle forvente at øyekontakt måtte være resultatet av en viss modning, og ikke utgangspunktet for den nyfødtes erfaringer. Eller har vi nettopp her et uttrykk for at barnets individualitet søker kontakt med det mest individuelle hos den voksne?

Etterligning

Det nyfødte barnet iakttar verden omkring seg. Det reagerer på sanseinntrykkene med bevegelser og lyder. Ved siden av søvn og mating er dette barnets hovedbeskjeftigelse. Barnet kommer ikke busende inn i livet og utfolder sine gjøremål. Det venter og ser, lytter, lukter, smaker og føler seg inn i sin nye tilværelse. Foreldre over hele verden har lagt merke til at deres barn etterligner både deres mimikk og deres bevegelser. Dette gjør barna helt fra de er noen timer gamle. Men hvordan i all verden klarer de det? Tenk over hvilken uhyre komplisert prosess som må foregå for at barnet skal kunne ta etter en voksens ansiktsuttrykk. La oss si at moren stikker tungen ut, og det to dager gamle barnet svarer med å gjøre samme bevegelse. Barnet må iakttå moren, se at tungen kommer ut av munnen hennes, så må det omsette denne sanseopplevelsen til egen reaksjon. Barnet må på en eller annen måte vite at det som kommer ut mellom morens lepper er den samme tungen som barnet selv har inne i sin munn. Et synsinntrykk av en tungespiss er et fenomen som ligger svært langt unna den handling det er å stikke ut sin egen tunge. Hvordan kan det lille barnet forbinde disse vesensforskjellige opplevelsene og etterligne sin mor?

Den sveitsiske psykologen Jean Piaget (1896-1980) kunne ikke anerkjenne at så små barn hadde noen evne til å etterligne. Han mente at denne ferdigheten først blir utviklet ved ett og et halvtårs-alderen. Andre forskere har i likhet med ham hevdet at etterligningen er alt for komplisert til at den kan utspille seg rett etter fødselen. Det fortelles en anekdote om en av Piagets studenter som holdt på med å teste syv uker gamle barn. Denne studenten var overbevist om at de imiterte henne og gikk til sin lærer med oppdagelsen: "Jeg strekker ut tungen mot barna, og vet du hva de gjør?" "Nei, det må du fortelle meg", murret Piaget. "Jo, de stikker ut tungene sine mot meg! Hva synes du om det?" Den berømte professoren tok et par drag av pipen mens han tenkte over denne utfordringen mot hans teori. Så svarte han: "Jeg synes de er uforskammede!"

Det lar seg likevel ikke bortforklare at barna helt fra først av imiterer sine omgivelser. En mengde forsøk viser til umiskjennelige likheter mellom forsøkspersoners mimikk og spedbarnas respons. Man har til og med avfotografert en rekke nyfødte barn og tilsvarende voksne i etterlignende virksomhet, og funnet ut at uavhengige personer i overraskende stor grad klarer å se sammenhengen mellom fotoet av den voksnes uttrykk og bildet av det barnet som imiterer nettopp han eller henne.

Hva er sansning?

Oftest forbinder vi sansningen kun med en bevisst iakttagelse som fører til dannelsen av en forestilling. Det er denne forestillingsmessige opplevelse og tolkning av sanseintrykkene som vi erindrer. Hele mangfoldet av sanseerfaringer lar seg ikke feste i minnet. Kun det vi selv har bearbeidet og mer eller mindre våkent lagt merke til, kan fremkalles fra hukommelsen. Men sansningen inneholder samtidig uendelig med "informasjon" som ikke erfares bevisst. Disse ubemerkede sanseintrykkene påvirker oss på andre måter, for eksempel ved å skape stress eller velbehag. Sansene virker således helt inn i organismens funksjoner og har avgjørende betydning for et menneskes sunnhet.

Spedbarnet er på ingen måte modent til å reflektere over sine inntrykk, enn si danne seg forestillinger om hva det ser eller hører. Den sensibilitet som gjennomtrenger det lille barnet fører ikke til bevisste opplevelser, istedet har sanseintrykkene en mer direkte tilgang til barnets organisme. Fenomenet kan sammenliknes med de indre fornemmelsene som ivaretar kroppens organiske likevekt.

For at menneskelegemet skal kunne fungere normalt må en rekke ulike prosesser holdes i balanse. Sukkerinnholdet i blodet, salt- og kalkbalansen, hormonenes regulering av vekst og forbrenning, hjerteslagene og åndedrettets tilpasning til kroppens behov; alt dette overvåkes av organiske sanseprosesser som virker dypt ubevisst i oss. Uten disse ville livet ikke kunne holdes vedlike et eneste minutt. Svikt i denne organrettede følsomheten fører til sykdom. Hele tiden pågår det iakttagelser i menneskets organisme som knytter det sansede direkte til biologiske prosesser. Bevisst sanser vi kun overflaten av dette balanse-mangfoldet ved at vi føler oss friske eller syke.

Her har vi å gjøre med en sensibilitet som direkte fører til reaksjon, til "handling". Slike organiske viljesytringer responderer direkte på kroppens behov. Og kun gjennom at organismen slik holdes i funksjonsmessig balanse, kan menneskets individualitet utfolde sin bevissthet og sine handlinger. Vi faller for eksempel i koma så snart blodets sukkerinnhold ikke befinner seg innenfor sin relativt snevre ramme.

Sett fra én synsvinkel, kan vi si at barnets sansevirkosomhet er beslektet med organismens funksjonelle følsomhet. For på tross av at det lille barnets sanser retter seg ut mot omverdenen, har sansenes virkning en direkte forbindelse til organismens prosesser. Legg merke til hvordan barnet ledsager sanseintrykkene med sine bevegelser og på denne måten klarer å transformere hendelser utenfor det selv til egne handlinger. Hva er det som skjer når barnet etterligner? Vi ser at et sanseintrykk direkte påfølges av en imiterende bevegelse. For at en slik bevegelse skal være mulig, må noe i barnet gripe helt inn i åndedrett, blodomløp og stoffskifte-forvandling (forbrenningen i cellene). En sansepåvirkning hos barnet er altså i stand til å trenge dypt inn i organismens strukturer uten å gå veien om bevisstheten.

Sanseintrykkene former barnets legemlige struktur og gjør kroppen langsomt i stand til å bli et instrument for det bevisste og handlende mennesket. Dette er barndommens store under. Det nyfødte barnet åpner seg for inntrykk fra sine omgivelser og lar disse inntrykkene gripe inn i utviklingen av selve legemet og dets funksjoner. Parallelt foregår tilegnelsen av de genuint menneskelige egenskaper som barnet snart skal beherske; den oppreiste gangen, morsmålet og de kognitive ferdighetene.

Her er vi ved et vesentlig punkt i forståelsen av en antroposofisk begrunnet barneoppdragelse. Den organiske utviklingen og tilegnelsen av indre menneskelige egenskaper oppfattes som to sider av samme sak. Barnets individualitet utøver den aktiviteten som forbinder sanseintrykkene med barnets kroppslige organisme og derved legger grunnlaget for de nevnte ferdigheter. Barnet dyktiggjør seg selv med utgangspunkt i sine omgivelser. Det vil ikke bli en livsfjern "automat" som bare handler etter mønstre som er gitt på forhånd. For nettopp dette er menneskeåndens geniale inntreden i livet; den tar utgangspunkt i forholdene slik de er her og nå, og skaper seg selv et legemlig instrument som er tilpasset akkurat disse forholdene.

Interessant nok skjer ikke denne sansemessige innvirkningen direkte, så å si rett fra barnets omgivelse og inn i organismen. Det skjer en individuell formidling av omverdenens påvirkninger. Barnet er helt fra begynnelsen av i stand til å gjøre et visst utvalg av hva det interesserer seg for og hva som ikke er attraktivt. Også på en annen måte er egenaktiviteten avgjørende. Alle de opplevelser

småbarnet tar inn med sin åpne oppmerksomhet imøtegås med en ytre eller indre bevegelsesreaksjon. Og først via denne individuelle aktivitet lar barnet sin omverden virke i seg. Slik bygger barnet seg selv, mens det tilsynelatende er beskjeftiget med unyttig sprelling og babling.

Oppdragelse til frihet

I lys av antroposofien kan man se hele oppveksttiden, naturligvis inkludert fosterets utvikling, som individualitetens langsomme innarbeidelse i legemet. Individualiteten må forstås som kjernen i menneskets sjel, det i oss som er selvbevisst og reflekterende. Men også som arkitekten bak hvert enkelt utviklingstrinn. Individualiteten er bevissthetskapende og organisk virksom på samme tid. Den bestreber seg på å skape et legemlig grunnlag som senere kan være jordsmonn for en fri utfoldelse av menneskets evner og ferdigheter. Fosterets og barnekroppens utvikling henger altså intimt sammen med den voksnes bevissthetsmessige egenskaper.

I aktiv tilvenning mot verden reiser barnet seg opp, begynner å snakke og blir snart en trassig og fantasifull samtalepartner i familien. Foreldrene gleder seg over hver ny ferdighet som barnet behersker. Det er en stor dag når veslejenten går sine første skritt, når hun sier sine første ord og ikke minst når hun etterhvert begynner å forstå enkle sammenhenger i miljøet rundt seg.

En tilsvarende organisk utvikling må nødvendigvis ligge til grunn for disse ferdighetene. Ved å la menneskeånden, barnets individualitet være drivkraften bak denne utviklingen, blir det mulig å forstå sammenhengen mellom kropp og ferdigheter. Et voksent menneske tenker ved å ta i bruk de samme kreftene som tidligere var virksomme i dannelsen av organismen. Og interessant i denne sammenhengen er nettopp barnets sanseaffinitet til de uttrykk som sterkest er forbundet med foreldrenes individualitet; øyekontakten og den sterke interessen for stemmens ord og toner. Selv for voksne innebærer evnen til å imitere en grunnleggende læringsferdighet. Nye ord og språkformasjoner i et fremmed språk kan enklest tilegnes ved etterligning. Likeledes er det med bevegelsesforløp i dans og idrett. Men også når vi tenker og danner begrep er evnen til å gå inn i et resonnement helt avgjørende. Vår tenkning bygger i stor grad på skillet mellom identitet og ulikhet. I tenkningen tar vi utgangspunkt i egne eller andres erfaringer og kommer frem til slutninger på grunnlag av dette. En indre tenkebevegelse føyer seg til iakttagelsene og derved kan vi felle vår individualiserte bedømmelse, vår slutning. Slik sett kan vi si at individets tenkeevne er en forvandlet etterligning. Men denne tenkningen kan først utspille seg når nervesystemet og resten av organismen har gjennomgått den nødvendige modning. Individet risser gjennom sin etterligning sporene av omverdenen inn i organismen og gjør seg på denne måten transparent for en indre, tankemessig bearbeidelse av den samme omverdenen. Med omverdenen menes her alt barnet har rundt seg, natur, kultur, og alt hva menneskene er i dets nærvær.

Først denne sansemessige og egenaktive gjennomtrengning av organismen gjør det mulig å forme den nyfødte menneskekroppen til en brukbar bolig for individualiteten og dens bevissthetsmessige ytringer. Langsamt, meget langsamt gjøres det nedarvede legemet om til et individuelt instrument. Når tennene faller ut, viser kroppen at denne organiske forvandling er tilendebragt. Tannemaljen er kroppens hardeste substans. Den lar seg ikke bryte ned slik som for eksempel knokler og sener. Emaljen kan ikke forvandles gradvis innenfra. Melketennene må ut for å gi plass til nye og sterkere. Dermed er individualiteten frigjort fra sitt ensidig organisk rettede arbeid og kan vende seg mot mer intellektuelle ferdigheter. Etterligningens tid er forbi, og barnet er skolemodent.

Det første skritt

Det lille barnet er så ivrig og ofte så alvorlig i sin aktivitet at man nesten kvier seg for å kalle det lek. Med sin mest tankefulle mine kan minstemann utforske fallmulighetene til en skje eller nøye utforske berøringsnyansene i alle de gjenstander han kommer over. Det er oppdagergledden som her har funnet et av sine subtile uttrykk, ikke sjelden til en smule irritasjon for de voksne. For her er alvor, fryd, kaos og intens utvikling forenet i samme aktivitet. Bevegelseslyst og en uhemmet interesse preger tilværelsen for minstemann. Men parallelt til dette tilsynelatende meningsløse

engasjementet erverver barnet kontroll over sin egen kropp. Ved ca et halvt år kan barnet sitte uten støtte. Åtte måneder gammelt begynner det å krabbe og rundt ettårsdagen reiser barnet seg og kan gå alene. Den langsomme innordning i tyngdekraftens lovmessighet og den gradvise beherskelsen av de egne bevegelsene er en erfaring som på den ene siden kulminerer i at barnet lærer å gå. På den andre siden ser vi at nettopp de "primære kvalitetene" i begrepenes verden er størrelse, vekt, form og plassering i rommet. Igjen en korrespondanse mellom barnets utvikling og tenkningens grunnelementer.

Det er barnets hode som først befris fra den nyfødtes totale bevegelseskaos. I løpet av de tre første månedene lærer barnet å beherske hode-, hals- og skulderbevegelsene. De neste tre månedene er det overkroppen med hender og armer som tas systematisk i bruk. Barnet griper fatt i gjenstander. Så kommer føttenes tur. Hele denne prosessen kan sees som en parallell til fødselsakten. Men nå er barnet selv aktøren og målet er den oppreiste gangen. Fritt bærer mennesket sitt hode, og uten hindring kan det bevege sine armer. Men hva er det som får barnet til å fullføre dette balanse-mesterverk? - Lærer barnet å gå fordi det etterhvert behersker de fleste av kroppens muskler? - Nei, den oppreiste holdningen er en stadfestelse av menneskenaturen. Uten den frihet som den vertikale ryggraden betyr for menneskets indre natur, ville menneskeheten overhode ikke kunne eksistere i sin nåværende form. Når barnet reiser seg, gjør det egentlig ingenting annet enn når det et par år senere sier "jeg" til seg selv. Individualiteten bekrefter seg selv og realiserer seg selv ved å heve barnekroppen opp fra bakken. Den voksne gjør barnet en bjørnetjeneste ved å investere i et gåstativ for å lette barnets tilegnelse av sine første skritt. Det er nettopp ved å gjøre det selv at barnet vinner mest på å lære å gå.

"Den første flugt, skjønt mindre høy,
var heldigst dog, thi selv han fløy:
Det kunne svikte, men fra denne
han først, at han er ørn, kan kjenne."

Skriver Henrik Wergeland i sin mektige hyldest til alle livets jomfruturer i diktet "Den første gang".

De første ord

Fra tremåneders-alderen er den lille stadig opptatt med å utforske alle tenkelige lydkombinasjoner. De første bablelydene er lik for barn i ulike land. Det er selve språkets grunnlag som her gjennomarbeides og får modne. Barnet vil etterhvert kjenne igjen visse ord som de voksne stadig uttaler. Omkring ettårs-alderen har barnet bablet seg gjennom alle språkets stavelser og er nå beredt til å bygge videre på den erfaring som det har tilegnet seg. Vanligvis kommer de første virkelige språkytringer ved 13-14 måneder. Barna kan ennå ikke nevne gjenstandene ved navn. Et eneste ord betegner mange forskjellige ting. "Sa" kan for eksempel bety "jeg vil ha saft" eller "jeg vil ikke ha saft" eller en annen gjenstand som er rød. Denne ettordsfasen varer omtrent frem til barnet er ett og et halvt år. Men da inntreer en betydningsfull hendelse. Det atten måneder gamle barnet oppdager plutselig at alt har et navn. Nå øker ordforrådet raskt og i løpet av de to første leveårene behersker barnet mellom fire og fem hundre ord. Interessant er det å legge merke til at barnet først griper fatt i substantivene, deretter i adjektivene og til sist i handlingsordene, verbene. Barnets bevissthet våkner først opp til gjenstandene og deres egenskaper, men føler seg ennå så forbundet med sine handlinger at det ikke klarer å sette ord på dem.

Alle som har forsøkt å lære et fremmedspråk i voksen alder ser med beundring på barnas fabelaktige språkevner. Barnet sanser språket uten å ha den minste anelse om det budskap ordene formidler. Nesten et helt år er det bare gleden over å smake på alle slags lydkombinasjoner som holder barnet i pludrende aktivitet. Tilsvarende var det bevegelsesgleden som holdt spedbarnet i aktivitet før det lærte å beherske sine lemmer. Men etterhvert tar den rene fryden slutt, det blir orden i kaoset og barnet vil noe. Det griper en gjenstand som halvt år gammel og griper ordene ett år senere. Og

lik som det reiser seg og går fordi barnet nå vil utforske verden, så begynner det å snakke fordi det har noe på hjertet. Barnet vil meddele seg. Uten den forutgående modningstiden med månedelang pludring og lydlek ville ikke språkferdighetene kunnet utvikle seg riktig. Her finner vi igjen motivet fra fosteret som først på kort tid gjennomgår en stor kvalitativ forvandling og deretter behøver de resterende 7 månedene for å bli levedyktig. Fra ca tre måneders alder bruker barnet konsonanter og vokaler, men nesten to år til må tilbakelegges i sansende, etterlignende og prøvende aktivitet før dette modnes til språk. Det er ikke artsbestemte biologiske prosesser som fører til at barnet snakker. Morsmålet er individualitetens respons på det språket som snakkes i barnets omgivelse. Og lik som de andre sanseinntrykkene er også språket med på å forme barnets legemlige og kognitive utvikling. Sett fra et slikt synspunkt vil det være en ekstra belastning for barnet å lære seg to språk samtidig de første leveårene.

Språket er tenkningens forskole

Selv hos voksne kan det være vanskelig å skille mellom de tomme ordene og hva som virkelig er uttrykk for egne tanker. Mange av barnets første "geniale" formuleringer et stykke ut i toårs-alderen er i bunn og grunn ikke annet enn ordsammenstillinger som det har imitert fra de voksne. Den østerrikske legen Karl König skriver: "Det lille barnet minner om Noa som har samlet hele sin verden i arken. Hans sønner og døtre og alle de dyr han nevner ved navn er ombord. Utenfor hersker syndfloden. Vannet stiger, men arkens trygghet skaper beskyttelse og tillit. Slik er barnets situasjon i toårs-alderen. Snart kommer Noa til å slippe duen for å undersøke om vannet har sunket unna. På en liknende måte gir barnet tankene vinger når det først har tilegnet seg språkets sikkerhet."

Vi tenker ikke når vi kaller tingene ved deres navn. Tenkningen kommer først til sin rett når barnet evner å forstå sammenhenger. En enkel forståelse av tid og rom er en helt annen aktivitet enn å vite at katten heter Mons. Evnen til å erindre er en forutsetning for tenkningen. Men samtidig er erindringen avhengig av at barnet skaper seg enkle forestillinger av sine opplevelser. Begge henger intimt sammen med hverandre. Få kan huske lenger tilbake enn til treårs-alderen. For det er umulig å huske alt det man ikke forstod eller grep fatt i, alt det som bare var en strøm av begivenheter. Vi husker det særskilte, det bestemte stedet, den bestemte hendelsen. Ingen kan minnes barndommens intense sanselige nærvær og aktivitetsmangfold. Innholdet i en drøm forsvinner også ganske snart ut av hukommelsen hvis man ikke tenker igjennom drømmebildene en gang til etter at man har våknet ordentlig.

Nå er språket en glimrende tenkningens forskole. Grammatikken kan forstås som rene tanke kategorier omsatt til språkregler. Vi bruker ikke ordene kun for deres rytmiske velklang slik barna så lystelig kan gjøre. Ordene er tankebærere og det har satt sitt preg på grammatikken. Hver av ordklassene har fått tildelt sin formstruktur. Og dette er ikke tilfeldig, men uttrykk for nettopp det tankeaspekt som ordet formidler fra sin plass i setningen. Verbene har sin fortid, fremtid og nåtid, substantivene sine kjønn og tall og adjektivene har sin komparasjon. Og merk bare hvordan forholdet mellom disse tre ordklassene innebærer tenkning. Substantivet uttrykker selve eksistensens mangfoldighet, verbet er de handlinger som forbinder seg med de enkelte ting og adjektivet er menneskenes opplevelse av gjenstandenes egenskaper. Tenkningen innarbeides gjennom språket, men er til å begynne med ren etterligning.

De første tanker

Når barnet nærmer seg tre år har det tumlet med språkets iboende tanker så lenge at det selv kan gjøre sine første selvstendige tankeprang. Og det har allerede stilt mange spørsmål uten at mor eller far kanskje har forstått hva barnet egentlig spurte om. Spørsmålene er til å begynne med et uttrykk for denne gledesfylte leken med fenomenene som vi har sett for bevegelsene og språket. Men langsomt kommer alvoret også inn i barnets begrepsbehandling. Minnet er etterhvert blitt så sterkt og visse tankekonturer så klare at barnet med en bestemt selvfølelse kaller seg selv "jeg" og vet at det er seg selv og ingen annen. Jeg husker selv fra denne tiden hvordan jeg en vinterdag plutselig ble klar over min posisjon i verden som "allmektig" barn. Jeg forstod hvordan mor og far måtte ta hensyn til meg og at "jeg" var en viktig del av vår familie. Jeg husker at denne følelsen grep meg voldsomt, med ett visste jeg at "jeg" var meg. Minnet er så sterkt at jeg ennå ser for meg isen og snøen som var rundt meg akkurat da. Det måtte være et par måneder før jeg fylte tre år.

Dette første innslaget av selvbevissthet innebærer at barnet også kan begynne å våkent forbinde sitt indre med hendelsene omkring. Det kan gå et skritt lenger enn å vite hva gjenstandene heter. Erindringen og tenkningen er våknet. Den tyske pedagogen Stefan Leber har gjengitt et eksempel på hvordan tenkningen hos barnet stadig fordypes. En liten jente ble med ett års mellomrom stilt spørsmålet: Hva er en mamma? To år og fire måneder gammel svarte hun: "Du, det er en mamma." Et år senere lyder svaret: "Mamma det er du, hun har en datter, det er jeg." Enda et år senere sier hun: "En mamma, hun vasker aldri, hun bare skriver." I en alder av fem og et halvt svarer jenta: "En mor? En mor er en dame som får barn."

Det er tydelig hvordan tenkningen blir mer og mer omfattende, men overgangen fra toåringen til treåringen er slående. Jenta på tre år benytter begrepene identitet og ulikhet og setter seg selv i forhold til moren.

Trassalderen

Hva gjør det lille mennesket nå, når det som treåring har ervervet seg de mest grunnleggende selvstendige ferdigheter innenfor disse tre områdene? Svaret kaster unektelig lys over menneskenes lodd. Har barnet endelig oppnådd sin første selvbevissthet, kan det gjøre seg forstått og vandre omkring, ja da beruses barnet av sine egne ferdigheter. Trassalderen setter inn. Treåringen setter sin vilje inn i de mest bisarre situasjoner, og kan ikke få nok av trass og motstridighet. Barna kan dunke hodet i gulvet av rasende stahet om de ikke får viljen sin.

Det er en vidunderlig kraftutfoldelse som nå kommer til syne. Her leker barnet med sin individualitets reelle tilsynekomst. Foreløpig i ren viljes-glede, uten mål og mening. Men også denne trass-fryden går over, og alvorligere virke står for døren. For nå har barnets fantasi virkelig våknet og lekealderen er innledet.

Barnet i lek og skole

Leken er på ny en målbevisst gjennomarbeidelse av alle barnets ferdigheter, men med en større grad av våkenhet. Barnet vet at det er "jeg" som leker. Og det fryder seg over sin frodige skapertrang. Hele verden fanges nå inn i lekens krumspeil og forvandles av barnets individuelle fantasi. Platon var opptatt av barnets lek, og han pekte på at man kan lære mye om et lite barns fremtid ved å studere hvordan det leker.

Fortsatt spiller sansningen og etterligningen en avgjørende rolle for barnets utvikling. Men gjennom leken har det utvidet sin aktivitetshorison. Først ved skolealderen begynner evnen til imitasjon å avta. Fra syvårs-alderen våkner den opplevende forståelsen som er nødvendig for at barnet skal få noe ut av undervisningen. Og da først er barnets nervesystem og dets organstruktur så gjennomarbeidet at intellektuell virksomhet ikke lenger vil virke forstyrrende på den legemlige utviklingen. Nå kan og skal barnet bruke sine forstandsmessige ferdigheter. Naturligvis har ikke elever i første klasse sans for abstrakt tenkning. Men etter puberteten burde de ha opparbeidet en selvstendig dømmekraft, slik at de selv kan ta stilling til alle de utfordringer som da står for døren.

Smilet og tårene

Latter og gråt er barnetidens kjennemerke. Begge hører de med til våre viktigste erfaringer. En uavbrutt lykkelig barndom er ikke noe ideal. Smerte, sykdom, lengsel og angst skaper dybde i menneskesjelen, selv om vi naturligvis gjør hva vi kan for å holde disse tilbake. I glede og smil er barnet helt seg selv. Vi kan se for oss uttrykket til fireåringen som sitter hensunken blant sine lekejenstander og nynner på en liten sang han er glad i. Barn som har det godt smiler ikke bare med ansiktet. De utstråler fryd i all sin gjøren og laden.

Når barnet har sine tunge stunder, da kommer den voksne, tankefulle minen frem; barnet blir eldre uten at tiden behøver å gå. Så snart barnet igjen er glad og fornøyd, dukker det på ny ned i sin utviklende verdenserfaring; tiden står stille og barnet øser av livets kilder. Slik tumler barna gjennom sine første år. Avstanden er kort mellom latter og gråt, mellom trivsel og ulykkelighet. Og ofte ser vi dem smile bak tårene slik som bare barn kan. Da vet vi de er inne i livets spiral akkurat som oss voksne. De er bare nærmere kilden.